

В търсене на регулярни тенденции при акцентуването в българския език

Мирена Пацева

Софийски университет „Св. Климент Охридски“ (България)

Mirena Patseva. THE SEARCH FOR REGULAR STRESS TENDENCIES IN BULGARIAN

Abstract. This article examines whether in the absence of lexically specified stress a default phonological stress emerges in Bulgarian language. The study on acronym accentuation, based on dictionary data reveal domination of penultimate accent among V-final units and ultimate accent among C-final ones. The results represent a harmonic grouping and also could be interpreted as accent orientation towards the right boundary of the word stem. The lexical frequency effect also play a role.

Keywords. Bulgarian default stress, acronyms, phonology morphology interface.

Мирена Пацева. В ТЪРСЕНЕ НА РЕГУЛЯРНИ ТЕНДЕНЦИИ ПРИ АКЦЕНТУ-
ВАНЕТО В БЪЛГАРСКИЯ ЕЗИК

Резюме. Статията поставя въпроса дали в отсъствие на акцентна спецификация на морфемите в българския език се проявява регулярна тенденция в акцентуването. Изследването на акцентуването на акроними, основано на речников материал, показва доминиране на пенултимно ударение при единиците, завършващи на гласна, и ултимно при тези, които завършват на съгласен звук. Резултатите отразяват хармонично групиране и могат да се интерпретират като ориентация на ударението към дясната граница на основата. Отчита се също отражението на ефекта на лексикалната честота. **Ключови думи.** регулярно ударение, акроними, взаимодействие между фонология и морфология.

Въведение

В езиците с лексикални акцентни системи, като руски, гръцки и български, ударението не се определя само на базата на фонологични изисквания, като сричковата структура, вид стъпка, правила за изравняване с определена граница на прозодичната дума. Мястото на ударението е основано преди всичко на вътрешно присъщи акцентни характеристики на морфемите. Според Ревитиаду лексикалното маркиране на морфемите с метрични характеристики е механизъм, характерен за взаимодействието между прозодия и морфология (*interface systems*). Акцентните характеристики на морфемите се реализират като ограничения за вярност (*faithfulness constraints*) в терминологията на *теорията на оптималността* – OT (Revithiadou 1999, Fainleib 2008).

Редица изследователи като Хале, Верньо, Ревитиаду, Ардерете (Halle and Vergnaud 1987, Revithiadou 1999, Alderete 2001) смятат, че регулярно¹ ударение (*default stress*) съществува и при езиците с лексикално акцентуване. При тях то се проявява преди всичко в случаите, когато липсва лексикална/морфологична спецификация на езиковите единици (Fainleib 2013, Revithiadou & Iengeris 2016).

Какво представлява регулярното ударение?

Регулярното ударение е ритмически детерминиран модел. Чрез него се осъществява регулярната смяна на силни и слаби срички, създаваща ритма на езика. То се отнася към т.нар. *имплицитно* знание, което не е достъпно за съзнателен контрол, за разлика от експлицитното декларативно знание. В рамките на метричната фонология то се определя като групиране на сричките в стъпки на базата на следните ритмични ограничения – констрейнти:

1. Стъпката се състои от две срички или мори (FtBin). Това ограничение забранява дегенеративните стъпки, състоящи се от една лека сричка.

Сричките се парсират в стъпки (Parse-σ) (Prince, Smolensky 1993).

Ограниченията (1) и (2) осигуряват бинарна смяна и пълно парсиране на думите с четен брой срички. За думите с нечетен брой срички обаче е нужно ограничение, което да определи посоката на изравняване на прозодичните единици с прозодичната дума.

2. Изравняване на стъпката отляво или отдясно (Align Left/Right). Това ограничение изразява идеята, че ритмичните модели са насочени (Kager 2004: 161–162),

По думите на Хейс в системи с лексикално контролирано акцентуване ударението е резултат на комплексно взаимодействие между типа основа (акцентувана или не) и диакритичните характеристики на афиксите. Тези системи често имат ритмически детерминиран регулярен модел, който се проявява там, където морфемите нямат свои акцентни предпочитания (Hayes 1995: 32, Graf, Ussishkin 2002: 240). Трябва да се има предвид, че в тези случаи регулярното

ударение е конструктор, който зависи от типа анализ (на отделни думи в основните им форми или на речевата продукция) и съответно може да варира². Независимо от това регулярното ударение има място в системи с лексикално акцентуване, като участва във взаимодействието между прозодия и морфология. То се интерпретира като поява на немаркирания модел или прозодична стъпка.

Как да определим регулярното ударение в езици с лексикално акцентуване?

Следвайки Хейс, в системи с лексикално контролирано акцентуване ритмически детерминираният регулярен модел се проявява там, където морфемите нямат свои акцентни предпочитания (Hayes 1995). За него може да се съди по някои непроизводни лексикални единици с акцентно немаркирани морфемии. Според Лавицкая използването на този източник на данни е проблематично (Lavitskaya 2015). Някои автори се обръщат към първите думи на децата, като *МАма*, *МАти*, или съкратените форми на имената в обръщения (hyrocoristics), като *ВАско*, *ПОли*, *ЖОро*, които често се вписват в универсално предпочитания пенултимен (ПУ³) модел (Bat-El 2005). Редица изследователи анализират лексикални единици, в които липсва морфологична спецификация на акцентната позиция, като заемки, неологизми, акроними, както и псевдодуми (Topintzi, Kainada 2012, Patseva 2017, Lavitskaya 2015, Revithiadou, Nikolou and Papadopoulou 2015). Резултатите показват, че при тях акцентуването следва регулярни модели (Fainleib 2008).

Тук като материал за изследване на регулярните акцентни тенденции в българския език се използват акроними. Преди представянето на резултатите от изследването ще скицирам някои основни положения на акцентната система на българския език, като се огранича предимно с акцентуването на съществителните имена, защото акронимите са предимно названия. След излагането на резултатите те се обсъждат в съпоставка с количествени данни за разпределението на акцентните модели в езика.

Словното ударение в българския език

Традиционно се приема, че българското ударение е лексикално, т.е. фонологически непредвидимо. Позицията му не може да се определи по силата само на фонологични закономерности. Според Савицка и Бояджиев ударението може да падне на всяка сричка в думата (1988), както и на всяка гласна. Средната гласна *ъ* също се акцентува, например при (а).

- а. дѣнер, дѣнери*
- б. готвѣч, готвѣчи*
- в. ъзеро, ъзера*
- г. кѣтерица, кѣтерици*
- д. учѣтел, учѣтели*

е. младост, младостта
ж. хляб, хлябове, хлябът
з. страх, страхове, страхът
и. изход, изходи

Според Анастасия Мишева преобладаващият акцентен модел в езика е ПУ, като при примерите а, д, е (Мишева 1991). Лексикални единици с У и АПУ модел не са изключение (б, в), но пре-АПУ се среща само при няколко десетки думи, завършващи на отворена сричка, като (г). Най-често акцентуваните морфемии са корените (а, г, е) и деривационните суфикси (б), а акцентуване на префикси и членни морфемии се наблюдава само в определени случаи (е, з, и). Словното ударение е зависимо от акцентната спецификация на морфемите. Деривационните суфикси могат да бъдат акцентувани, като *-ач* (б), преакцентувани⁴, като *-тел* (д), и неакцентувани, като *-ост* (е).

В около 90% от думите ударението е стабилно (а, б, г, д, ж), а когато се измества, посоката е предимно надясно (в, е, з). В езика има и смесени парадигми, например 10% от едносричните имена от мъжки род изместват ударението в множествено число и/или в членуваната форма (з).

В терминологията на Ван дер Хулст в езиците с лексикална акцентна система ударението е маркирано диакритично или „тежестта“ е диакритична (van der Hulst 1999). В мащабното си изследване на акцентните модели той определя българския език като принадлежащ към *непределните* (unbounded) системи.

Въпреки че, доколкото ми е известно, механизмът на регулярното ударение не е бил обект на самостоятелно изследване в българския език, за него може да се съди по редица резултати от изследвания, фокусирани върху други характеристики на прозодичната ни система. Например в изследването на Анастасия Мишева на интонацията на българския език се прави изводът, че трисричните структури са най-често срещани и ПУ модел е най-разпространен в езика (Мишева 1991).

Драга Зек разглежда българската сричка като мономораична, като съгласните в позиции на кода не се приемат за носители на мори. В съответствие с това стъпката се приема като минимално двусрична, като основната стъпка в езика се определя като хорей. Изключение от това правят едносричните думи и тези с ултимно ударение, които тя анализира като изградени от субминимална мономораична стъпка (Zec 2002). Последната постановка се дискутира и от Кристина Бетин, според която в езика се допуска мораична организация на прозодичните единици (Bethin 1998).

Катерине Кросуайт определя българския като език със слаб акцентен ритъм в сравнение със силно акцентния ритъм на английски и холандски, противопоставяйки го на езиците със сричков ритъм като полски и македонски (Crosswhite 2003). По този показател данните се прецизират в изследването на Снежина Димитрова, която определя българския език като клонящ към средата на ритмичната скала (Dimitrova 1999).

На базата на съществуващите изследвания може да се предположи, че регулярната тенденция в акцентуването е ориентирана към най-разпространения в езика ПУ модел, при който водещата стъпка е хорей. Дали това е така, се подлага на проверка в анализ на лексикални единици, които не съдържат акцентна спецификация на морфемите.

Изследване на ударението при акроними (анализ на речникови данни)

Настоящото изследване поставя въпроса за съществуването на регулярни фонологични тенденции при акцентуването в българския език. Хипотезата му е, че в отсъствие на вътрешно присъща акцентна информация на морфемите може да се появи регулярен тип акцентуване, който се основава на ритмични ограничения.

Задачата на изследването е да провери дали се очертава преобладаваща акцентна тенденция и при липса на морфологична информация и какви фактори ѝ влияят. Сред факторите се отчитат: сричкова структура (отворена/затворена), влияние на принципа за чувствителност към тежестта (WSP⁵), вид метрична стъпка, ориентация към определена граница на думата, както и влияние на честотни акцентни тенденции в езика

Материал на изследването

Като материал на изследването са използвани акроними, състоящи се от повече от една сричка, които не са често употребявани в езика.

Акронимите са видове абривиатури, образувани от началните компоненти (звукове или части от думи) на названия. Те могат да се произнасят слято като отделни думи (Cristal 1995), например ДИПКУ (*Департамент за информация и повишаване квалификацията на учителите*), за разлика от съкращенията, произнасяни по букви, наричани *инициализми*, като СДС (*Съюз на демократичните сили*)⁶.

Акронимите са използвани в редица изследвания на фонологичното ударение в различни езици, например на шведски, руски и гръцки (Lindberg, Lindström and Eineborg 1997; Andreev 2004, Topintzi, Kainada 2012).

Източник на материала за изследването е *Речникът на съкращенията в българския език* на Чоролева, Крумова-Цветкова и Халиолчев (2003), който съдържа 15300 единици⁷. Сред тях се отделиха около 1000 акроними, които се състоят от повече от една сричка и могат да се произнасят като думи. От тях обаче бяха елиминирани 275 единици, които:

- съдържат разпознаваеми части от думи, като *спортпром*, *булгартабак*,
- съвпадат със съществуващи думи, като *НОВА*, *СТИГА*, *ФИБА*, при които се следва утвърдено акцентуване,

- имат повече от едно ударение, например ВНИЙМИО́, като в означенията на речника не се разграничават главно и второстепенно.

Предвижда се резултатите на анализа на речниковите данни да се съпоставят и с продуктивно изследване на различни сричкови модели акроними.

Резултати

Представените резултати от анализа на речниковите данни се основават на 725 акронима. Повечето от тях са двусрични (580), следвани от трисричните (137), а четирисричните са само единици. Последните не са достатъчни да очертаят акцентни тенденции за подгрупата си, затова се разглежда акцентуването само при дву- и трисрични акроними. При анализа им се обособяват две основни акцентни тенденции при завършващите на гласна и на съгласна. Количественото им разпределение в материала на изследването е съпоставимо при двусричните (288 завършващи на гласна и 292 – на съгласна), а при трисричните преобладават завършващи на гласна (95, при 45, завършващи на съгласна).

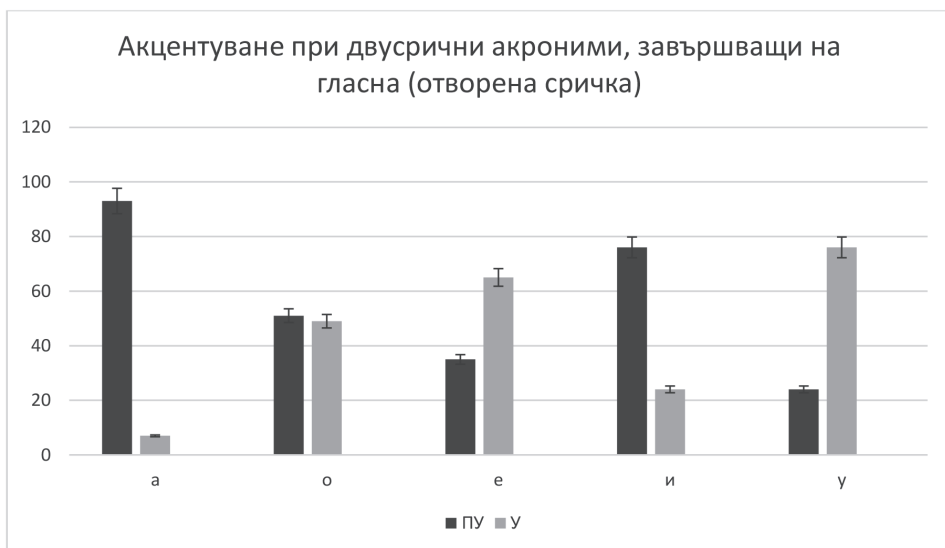
Акроними, завършващи на гласна

а. двусрични акроними

Двусричните акроними, завършващи на гласна, т.е. на отворена сричка, имат доминиращо ПУ ударение (66%). То е изразено най-категорично при завършващите на *-а*, например *А́КТА* (Таблица 1.). При финална гласна *-о* резултатът е почти наполовина (51% ПУ и 49% У), например *БА́ЛКО* и *МИМО́*. Тенденцията да се акцентува ПУ сричка не се реализира при крайна гласна *-у*, при която доминиращото ударение е У (представено със 76%), например *ЗАПУ́*, и по-слабо при *-е* (65%), например *ЦУТЕ́*.

Таблица 1. Двусрични акроними, завършващи на гласна (отворена сричка)

	ПУ модел	У модел
-а	93 %	7%
-о	51%	49%
-е	35%	65%
-и	76%	24%
-у	24%	76%
Средно	66%	34%

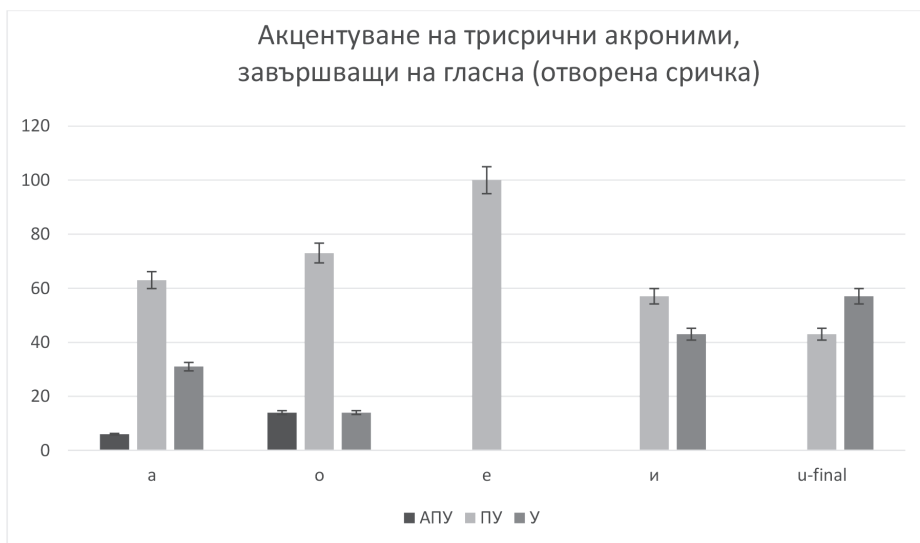

б. трисрични акроними

Трисричните акроними, завършващи на гласна, също имат преобладаващо ПУ ударение (Таблица 2.). Обратно на очакванията, водещият модел да се представи по-слабо поради повечето възможни позиции, той е дори по-убедителен (67%), например *ИСЕМА*, *АРАМКО*, *АСУПИ*. Противоположна е тенденцията само при завършващите на гласната -у с доминиращ У модел при 57%, например *КНИПИТУ*. АПУ модел е представен слабо (4%), при това само при единици, завършващи на -а и -о, като *АЛНИКО*.

Таблица 2. Трисрични акроними, завършващи на гласна (отворена сричка)

	АПУ	ПУ	У
-а	6%	63%	31%
-о	14%	73%	14%
-е	–	100% ⁸	–
-и	–	57%	43%
-у	–	43%	57%
Средно	4%	67%	29%

Акроними, завършващи на съгласна

Двусричните акроними, завършващи на съгласна (затворена сричка) имат категорично предпочитание към У ударение (91%), например АДЪС. При трисричните акроними също имат доминиращо У ударение (82%), като ВА-ПОНЪД. АПУ и ПУ са представени еднакво слабо – с по 9%.

Таблица 3.

	АПУ	ПУ	У
Двусрични	–	9%	91%
Трисрични	9	9%	82%

Обсъждане на резултатите

В резултатите на изследването се очертават следните общи тенденции:

1. Общото разпределение не показва категорично предпочитание на един доминиращ акцентен модел (Таблица 4.). Пенултимното и ултимно ударение са представени почти поравно с лек превес на У ударение (58.75%). Този резултат не корелира положително с очакванията за доминиране на преобладаващия в езика и универсално предпочитан ПУ модел. Лекият превес на ултимното ударение може да се дължи частично и на тенденция, характерна за акронимите, отбелязвана и в други езици: според Брус акронимите, които не са често употребявани в езика, обикновено имат суб-фонология с преобладаващо ултимно ударение (Bruce 1993 по Lindberg, Lindström and Eineborg

1997). Поради това слабото доминиране на ултимното ударение не може да се приеме еднозначно за водеща тенденция в езика⁹.

Таблица 4. Общо акцентно разпределение на акцентните характеристики

		APU	PU	U
Завършващи на гласна	Двусрични акроними	–	66%	34%
	Трисрични акроними	4%	67%	29%
Средно			66.5%	31.5%
Завършващи на съгласна	Двусрични акроними	–	9%	91%
	Трисрични акроними	9%	9%	81%
Средно			9%	86%
Общо		6.5%	37.75%	58.75%

2. АПУ модел не се реализира често при трисричните акроними (6.5%), което изключва началното или АПУ ударение да се разглежда като възможност за регулярен модел в езика, както и изравняването на лявата граница на стъпката с тази на думата (ALIGN L по формулировката на McCarthy, Prince 1993b).

3. Доминиращите PU и U модели очертават зависимост на ударението от вида на последната сричка: PU ударение при отворена сричка (средно в 66.5%) и U – при затворена (средно в 86%). Зависимостта се наблюдава както при двусричните, така и при трисричните единици. Тази обща тенденция се вписва в *закона на Хейс* (Iambic/Trochaic Law) (Hayes 1995), както и в *Хармонията на групирането*, описана от Принс и Смоленски (Prince, Smolensky 1993).

От друга страна може да предположим, че финалната гласна при единиците, завършващи на отворена сричка, в много случаи се възприема като окончание. В повечето случаи в езика окончанието не е акцентувано. Възможно е тази обща закономерност да е сред причините за високия процент на PU модел при единиците с финална отворена сричка. Тази интерпретация се основава на допускането, че дори при липса на конкретна морфологична информация се актуализира общият модел на лексикален строеж от основа и окончание, характерен за езика. При това словното ударение се реализира в резултат на взаимодействието между морфология и прозодия.

Акронимите с последна затворена сричка обратно се интерпретират като лексикални единици, състоящи се само от основи без окончания. Когато последната сричка е тежка, може да очакваме по-често тя да е акцентувана и по силата на принципа за съотнасяне на тежестта и словното ударение, озна-

чаван като WSP. Чувствителността към тежестта на сричката има място във финална позиция.

Така ударението при акронимите проявява обща ориентация към дясната граница на основата, което е обща тенденция в езика (Patseva 2017). Тя се изразява като Align R Stem (Ft, R, PrW/Stem, R по модификация на формулировката на Маккарти и Принс (McCarthy, Prince 1993b). Тук приемаме цитираната теза на Зек Драга, която определя основната стъпка в езика като сричков хорей¹⁰, изключение от което правят думите с ултимно уданение със субминимална стъпка (Zec 2002). Допуска се нарушение освен на изискването за бинарност на стъпката FtBin на парсирането на срички Parse-σ. Ултимното ударение се характеризира със следното подреждане на ограничения: Align-R Stem, WSP >> Parse-σ, FtBin.

Наличните данни не дават информация за влияние на вида на пенулнимната или антепенултимната сричка (отворена/затворена).

Интерпретация на очертаните тенденции и ефект на лексикалната честота

Може да предположим, че очертаните тенденции в известна степен отразяват акцентното разпределение в езика, което се основава освен на регулярния акцентен модел, също и на акцентните спецификации на морфемите, както и на други фактори, като чужди акцентни модели и суб-фонологии.

Според До и др. ефектът на лексикалната честота се обсъжда сред най-влиятелните изследвания през последните години (Do, Ito, Kenstowicz 2014), които твърдят, че лексикалните честотни модели се реализират в експерименти с нови и псевдодуми. Зурау интерпретира ефекта на лексикалната честота като проявление на ограниченията за маркираност (markedness constraints). Според нея граматиката съдържа структурни ограничения, които могат да заемат задна позиция в общата йерархия на езика, но направляват поведението на нови лексикални единици, като неологизми, заемки, акроними (Zugaw 2010: 417).

За да се прецени доколко лексикалните единици без морфологическа спецификация отразяват разпределението на акцентните модели в лексикона, резултатите от изследването се съпоставиха с количественото съотношение на акцентните модели при съществителните (Пацева 2012, Patseva 2017). Тук се представят обобщени резултати по *Обратния речник на българския език* на БАН, с автори Владко Мурдаров и колектив (Мурдаров 2011).

Съпоставката с лексикалната честота на двусричните съществителни имена, завършващи на -а, показва общо доминиране на ПУ модел. Реално краесловно акцентуване е в 15% от съществителните. При това редица от ултимно акцентуваните имена са често употребявани, като *водА, главА*. При акронимите на -а ултимно ударение е туширано (7%) в противовес и на споменатата вече

тенденция към ултимно акцентуване на акронимите. Този резултат може да е израз на генерализация на доминиращия модел по-скоро на типа, а не толкова на честотните единици. Резултатът показва по-силно влияние на честотата на типа, отколкото на честотата на употреба на отделната лексикална единица¹¹:

честотата на типа > честотата на лексикалната единица.

Както отбелязват До и др., известно е, че лексикалните типове с висока честота имат тенденция да привличат единици от по-нискочестотен тип (Do, Ito, Kenstowicz 2014).

Акцентните модели при двусричните съществителни имена, завършващи на гласната -е, са разпределени почти поравно, със слабо доминиране на У модел (56%). При акронимите същата тенденция е по-силно изявена (65%). При трисричните единици и от двете групи доминира ПУ (39% и 100%). При трисричните съществителни са представени и трите възможни позиции, като ПУ слабо доминира. Трисричните акроними, които не са многобройни в материала на изследването, са с ПУ ударение. Така отново акцентната тенденция в лексикалната група се генерализира при акронимите.

Обяснение на различната тенденция при дву- и трисричните имена може да се съдържа във факта, че финалното -е се интерпретира като част от основата при по-кратките съществителни, защото не изпада и не се заменя с окончателното за множествено число: *момчѐ, момчѐта*. Така ориентацията към дясната граница на основата може да обясни нетипичния У модел при отворена крайна сричка¹².

При двусричните съществителни имена, завършващи на гласната -о, са представени и двете възможности, като ПУ ударение слабо доминира (61%). При трисричните ПУ модел е още по-категоричен (78%). Аналогична тенденция се реализира и при акронимите (съответно с 51% и 73%).

Гласната -и не е типичен завършек за съществителни имена в единствено число, но се среща при заемки, както и при имена, употребявани в *pluralia tantum*, като *дисáги*. ПУ модел преобладава при двусричните, като *хóби* (86%), над У, като *таксѝ* (24%). При трисричните имена също преобладава ПУ, като *сиртÁки* (74%), над АПУ, като *фѐнтъзи*, и У, като *малѐби*. При акронимите също преобладава ПУ модел, но не така категорично, дори при трисричните единици резултатът клони към изравняване с У модел (57/43%). Разколебането на ПУ модел при акронимите може би е повлияно от възможността финалната гласна -и да се интерпретира като принадлежаща към основата.

Гласната -у се среща само в няколко десетки думи, сред които ограничен брой съществителни – 19. Доминиращият модел при тях е У, като при *табу́* и *рандеву́* (съответно 69% при двусричните и 67% при трисричните единици). ПУ модел се среща само при единици, като при *гу́ру* и *судóку*, същото се от-

нася и за АПУ, като при *кѐнгуру*. Доминирането на У модел може да означава, че гласната -у се интерпретира като част от основата на заемките. Същата тенденция се реализира и при акронимите (съответно в 76% и 57%)

Таблица 5. Съпоставка на акцентуването при съществителни имена и акроними, завършващи на гласна (отворена сричка)

	Двусрични				Трисрични					
	ПУ		У		АПУ		ПУ		У	
	същ.	акр.	същ.	акр.	същ.	акр.	същ.	акр.	същ.	акр.
-а	85%	93 %	15%	7%	18%	6%	73%	63%	8%	31%
-о	61%	51%	39%	49%	13%	14%	78%	73%	9%	14%
-е	44%	35%	56%	65%	32%	–	39%	100%	29%	–
-и	86%	76%	14%	24%	20%	–	74%	57%	5%	43%
-у	31%	24%	69%	76%	16.5%	–	16.5%	43%	67%	57%
Средно	61.4%	66%	38.6%	34%	19.5%	4%	56%	67.2%	23.6%	29%

Таблица 6. Съпоставка на акцентуването при съществителни имена и акроними, завършващи на съгласна (затворена сричка) \

	АПУ		ПУ		У	
	същ.	акр.	същ.	акр.	същ.	акр.
двусрични	–	–	30%	9%	70%	91%
трисрични	1%	9%	33%	9%	66%	82%

Може да обобщим, че ПУ модел доминира при завършващите на гласните -а, -о, -и. Това е обща тенденция, която е по-категорично проявена при акронимите. Може да предположим, че финалните -а, -о се интерпретират като акцентно немаркирани окончания, а резултатът при -и следва лексикалната честотност или общата ПУ тенденция при завършващите на гласна.

У модел доминира при завършващите на -е, -у, като разликата е по-слабо изявена при акронимите (обратно на общата доминираща тенденция на типа).

При трисричните съществителни имена и акроними, завършващи на гласна, водещият модел е ПУ. Изключение прави само групата на единици, съдържащи крайната гласна -у, при която ударението е У.

Съпоставката на акцентуването при съществителни имена и акроними, завършващи на съгласна, показва доминиране на У модел, което отново е по-силно изразено при акронимите (съответно 91% и 82%), отколкото при съществителните (70% и 66%)

Заключение

Може да заключим, че при липса на конкретна акцентна спецификация на морфемите се актуализират структурни закономерности, които са водещи в езика като цяло. При акцентуването на акроними се наблюдава хармонично групиране и се реализира тенденция на изравняване на дясната граница на стъпката с дясната граница на основата. Тя се изразява във:

1. доминиране на ПУ ударение при единици, които завършват на гласна. При тях преобладава интерпретирането на гласната като окончание, особено при -а и -о.

2. доминиране на У ударение при единици, завършващи на съгласна, които се възприемат като основи.

(1) и (2) заедно описват общата ориентация към дясната граница на основата.

Акцентните тенденции при акронимите отразяват тези в лексикона, т.е. наблюдава се влияние на лексикалната честота, като тази на типа доминира над честотата на отделната единица.

Бележки

¹ Алтернативни формулировки предлага Стойко Стоев – „установено“ и „определено“ ударение (1966: 144).

² Например гръцкото регулярно ударение се свързва с различна поредна сричка от различни автори: според Ревитиаду и Ленгерис то е АПУ (Revithiadou, Lengeris 2016), ПУ според Протопапас и други (Protopapas et al 2006), а Топинци и Кенада го определят като У (Topintzi, Kainada 2012). Руското регулярно ударение се определя като начално в анализа на Хале и Мелволд (Halle 97, Melvold 1990) или локализирано на сегмента след основата (post-stem) според Алдерете (Alderete 2001). Аналогичен е случаят с анализа на иврит (Lavitskaya 2015).

³ Тук ще използвам приетите съкращения за ултимен – У, пенултимен – ПУ, антепенултимен – АПУ, пре-, антепенултимен – пре-АПУ.

⁴ При преакцентуваните суфикси ударението пада на сричката, която непосредствено ги предшества, а при неакцентуваните няма такава зависимост, например *натръпчивост*.

⁵ Съкращението WSP означава Weight-to-stress principle по формулировката на Prince, Smolensky 1993.

⁶ Често то е на последната сричка (според хипотезата на Брус ударението на последната сричка е характерно за рядко употребяваните акроними).

⁷ Изборът на този речник се основава на това, че при повечето акроними е отбелязано произношението. В други аналогични речници на съкращенията, като този на Александър Велев (2009), не са отбелязани ударенията.

⁸ Трисричните акроними, завършващи на -е, са ограничено количество в материала на изследването, така че резултатът не може да се приеме за показателен за групата.

⁹ За проверката на този резултат се предвижда експериментално изследване на предпочитанията на говорещите.

¹⁰ За аргументацията ѝ се предвиждат допълнителни изследвания.

¹¹ Разграничението между честотата на типа (type frequency) и честотата на лексикалната единица (*token frequency*) се обсъжда от До, Ито и Кенстоуиц (Do, Ito, Kenstowicz 2014).

¹² При трисричните имена крайното -е по-често е част от флексия, образувана с деривационен суфикс със собствена акцентна характеристика, например преакцентувания суфикс *-ние – мнѐние*.

Библиография

- Мишева, Анастасия. *Интонационна система на българския език*. София: Издателство на БАН, 1991.
- Мурдаров, Владко и колектив. *Обратен речник на българския език*, БАН. София: Изток–Запад, 2011.
- Пацева, Мирена. *За словното ударение в българския език, изучаван като чужд*. София: Университетско издателство „Св. Климент Охридски“, 2012.
- Радева, Василка. *В света на думите. Структура и значение на производните думи*. София: Университетско издателство „Св. Климент Охридски“, 2007.
- Савицка, Ирина и Тодор Бояджиев. *Българо-полска съпоставителна граматика*. Т. 1. София, БАН, 1988.
- Стойков, Стойко. *Увод във фонетиката на българския език*. София: Наука и изкуство, 1966.
- Чоролева, Крумова-Цветкова и Христо Халиолчев. *Речник на съкращенията в българския език*. София: ИК ЕМАС, 2003.
- Alderete, John. *Morphologically governed accent in Optimality Theory*. Routledge publishing series, Outstanding dissertations in Linguistics. New York: Routledge. 2001
- Andreev, E. *The phonology and morphology of Russian abbreviations*. MA dissertation, 2004, Tel-Aviv University.
- Bat-El, Outi. “The emergence of the trochaic foot in Hebrew hypocoristics“, *Phonology* 22, 2005, 115–143. Cambridge University Press.
- Bethin, Christina. *Slavic Prosody: Language Change and Phonological Theory*, Cambridge University Press, 1998.
- Bruce, Gösta. On Swedish lexical stress patterns. Reports from the Department of Phonetics, University of Umeå, PHONUM 2, 1993, 41–50.

- Crosswhite, Katherine. Spectral tilt as a cue to stress in Polish, Macedonian and Bulgarian. *Proceedings of the 15th International Congress of Phonetic Sciences*, Barcelona, 2003, pp 767–770. Cr
- Dimitrova, Snežina. “Bulgarian speech rhythm: stress timed or syllable timed”. *Journal of International Phonetic Association*. Vol. 27 (1-2), 1998, pp. 27–33.
- Do, Youngah; Ito, Chiyuki; Kenstowicz, Michael. “Accent Classes in South Kyengsang Korean: Lexical Drift, Novel Words, and Loanwords”, *Lingua*, 2014, 148: 147–182.
- Graf, Ussishkin 2002: Graf, D., A. Ussishkin. Emergent iambs: stress in Modern Hebrew, – In: *Lingua* 113, 239–270, www.elsevier.com/locate/lingua [прегледан 20.01.2016].
- Fainleib, Lena. Default Stress in Unpredictable Stress Languages: Evidence from Russian and Hebrew, Tel Aviv University, 2008 <http://www.outibatel.com/wp-content/uploads/2010/12/Lena-Fainleib-MA.pdf>
- Fainleib Yelena, 2013. Default Stress System in Modern Hebrew: a Quantitative Study Girando, Montermini 2010.
- Halle, Morris. “On stress and accent in Indo-European”. *Language* 73, 1997, 215–313.
- Halle, Morris and Jean-Roger Vergnaud. *An essay on stress*. 1987, Cambridge, Mass.: MIT Press.
- Hayes, Bruce. *Metrical Stress Theory: Principles and Case Studies*, University of Chicago Press, 1995.
- Kager, René. *Optimality Theory* Cambridge University Press. 1999, 2nd edition. 2004.
- Lavitskaya, Yulia. *Prosodic Structure of Russian: A Psycholinguistic Investigation of the Metrical Structure of Russian Nouns*. Konstanzer Online-Publikations-System (KOPS), 2015 <http://nbn-resolving.de/urn:nbn:de:bsz:352-0-299733>
- Lindberg Janne, Anders Lindström and Martin Eineborg. “Prediction of Word Stress in Swedish Acronyms –or the Difference between a BMX and a BMW“, *MISC*, 1997. <http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.28.3977&rep=rep1&type=pdf>
- McCarthy, John, Alan Prince. *Prosodic Morphology, Constraint interaction and satisfaction*, University of Massachusetts, Amherst & Rutgers University. 1993a.
- McCarthy, John., Alan. Prince. “Generalized alignment.” *Yearbook of Morphology* 1993, G. Booij, J. van Marle (eds.), 79–153. Kluwer, Dordrecht, 1993b.
- Melvold, J.-L. 1990. *Structure and Stress in the Phonology of Russian*. Doctoral dissertation, MIT, Cambridge, MA.
- Patseva, Mirena. *Bulgarian word stress* ROA. Rutgers – 1304, 2017, http://roa.rutgers.edu/content/article/files/1612_mirena_patseva_1.pdf
- Prince, Alan, Paul Smolensky. *Optimality Theory: Constraint Interaction in Generative Grammar*. Ms., Rutgers University and University of Colorado. 1993.
- Protopapas, Athanassios, Svetlana Gerakaki and Stella Alexandri. *Journal of Research in Reading*, 2006 Volume 29, Issue 4, 2006, pp 418–432.
- Revithiadou, Anthi. Headmost accent wins. The Hague: Holland Academic Graphics. 1999.
- Revithiadou, Anthi, Kalomira Nikolou and Despoina Papadopoulou. Stress in the absence of morphological conditioning: An experimental investigation of stress in Greek acronyms, *Journal of Greek Linguistics*, vol. 15. 2015, 187–234.
- Revithiadou, Anthi., & Lengeris, Angelos. One or Many? In Search of the Default Stress in Greek., J. Heinz, R. Goedemans, & H. Van der Hulst (Eds.), *Dimensions of Phonological Stress*, 2016, pp. 231–262. Cambridge: Cambridge University Press.

- Topintzi, Nina and Evia Kainada. “Acronyms And The Placement Of Default Stress In Greek, *Selected papers of the 10th International Conference of Greek Linguistics*, Zoe Gavriilidou, Angeliki Efthymiou, Evangelia Thomadaki, Penelope Kambakis-Vougiouklis (Eds.), 2012.
- Zec, Draga. “Constraints on Multiple Feature Occurrence”, in Gisbert Fanselow, Caroline Féry (eds) *Grammars: Optimality Theory in Syntax, Morphology, and Phonology*, Linguistische Berichte (LB), Sonderhefte 11, 2002.
- Zuraw, Kie. “A model of lexical variation and the grammar with application to Tagalog nasal substitution”. *Natural Language and Linguistic Theory* 28, 2010. 417–472.

Доц. д-р Мирена Пацева
Катедра „Български език като чужд“
Факултет по славянски филологии
Софийски университет „Св. Климент Охридски“
Адрес: бул. Цар Освободител № 15, 1504 София, България
✉ mirena.patseva@gmail.com

Assoc. prof. Mirena Patseva, PhD
Department of Bulgarian as Foreign Language
Faculty of Slavic Studies
Sofia University “St. Kliment Ohridski”
Address: 15 Tzar Osvoboditel Blvd., 1504 Sofia, Bulgaria
✉ mirena.patseva@gmail.com